

УДК 343.983:343.6

Волинська А. М. – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Проаналізовано проблемні питання змісту та форм використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Ключові слова: спеціальні знання, розслідування, медицина, фармакологія, спеціаліст, судова експертиза, слідчі (розшукові) дії.

Забезпечення якісної медичної допомоги є одним із реальних показників, що свідчать про створення державою умов для досягнення громадянами фізичного та психічного благополуччя, повноцінного життя, соціальної активності. Упродовж тривалого часу в Україні це питання визначали як нагальне, оскільки показники рівня здоров'я населення постійно знижуються, а якість медичних послуг не відповідає світовим стандартам. Подолати негативні тенденції у сфері охорони здоров'я, можна лише комплексом соціально-економічних й організаційно-правових заходів, зокрема шляхом забезпечення високих стандартів роботи медичних працівників, чіткого регламентування їх професійної діяльності, удосконалення механізмів їх відповідальності [1, с. 3].

Згідно зі ст. 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я, серед професійних обов'язків медичних і фармацевтичних працівників є надання своєчасної та кваліфікованої медичної і лікарської допомоги. Відповідно до ст. 80 зазначеного документа, особи, винні в порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну,

адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [2].

Кримінально-правовим засобом захисту громадян від неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником є ст. 140 Кримінального кодексу (КК) України. Неналежне виконання професійних обов'язків має місце, якщо медичний або фармацевтичний працівник виконує свої обов'язки не в повному обсязі, недбало, поверхово, не відповідно до вимог його професійної діяльності.

За ст. 140 КК України можна кваліфікувати такі діяння: несвоєчасне або неправильне встановлення діагнозу захворювання; залишення хворого без належного медичного догляду; переливання крові іншої групи; залишення сторонніх предметів в організмі хворого під час хірургічної операції; застосування неправильного лікування; недостатній контроль за медичною технікою; порушення правил виготовлення, зберігання та застосування лікарських засобів; невстановлення належного лікувально-охоронного режиму для хворих, які страждають на психічні розлади; невиконання медсестрою вказівки лікаря щодо застосування до хворого ліків чи процедур тощо [3].

Утім медичних або фармацевтичних працівників до кримінальної відповідальності за неналежне виконання обов'язків притягають не завжди. Так, в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 65 відповідних вироків, що засвідчує високу латентність цих злочинів.

Результати вивчення правозастосовної практики підтверджують, що розслідування цих злочинів ускладнено необхідністю широкого застосування спеціальних знань, насамперед у галузі медицини та фармакології. Оскільки питання використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, передбачених ст. 140 КК України, на рівні окремих досліджень не розглянуто, то проблеми правозастосовної практики залишаються нерозв'язаними. Тому доцільно здійснити спробу наукового пошуку вирішення низки теоретичних і практичних питань у зазначеному контексті.

Мета статті полягає в тому, щоб, ураховуючи доктринальні положення щодо проблем використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві та результатів узагальнення емпіричних даних, визначити особливості застосування спеціальних знань під

час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Проблеми визначення поняття та змісту спеціальних знань, суб'єктів, об'єктів, видів і форм їх використання у кримінальному провадженні, особливостей використання спеціальних знань під час розслідування окремих видів злочинів досить давно є предметом дослідження науковців, у їх розв'язанні дедалі більше зацікавлені практики.

Спеціальні знання В. К. Лисиченко і В. В. Циркаль визначають як не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, а набуті внаслідок професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою сприяння слідству або суду для з'ясування обставин справи чи надання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування [4].

На думку В. Ю. Шепітька, спеціальні знання – це будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівням [5, с. 39].

Дослідник Б. В. Романюк пропонує визначати спеціальні знання як комплекс науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють спеціалісти в межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла й згідно з нормами кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного виконання завдань кримінального судочинства [6, с. 30].

Учена Є. Р. Россинська спеціальні знання тлумачить як знання, отримані суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, що ґрунтуються на системі теоретичних знань у відповідній галузі [7, с. 38].

Спеціальними знаннями В. Д. Юрчишин вважає комплекс науково обґрунтованих знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що належать до предмета доказування, та виконання інших завдань кримінального процесу [8, с. 16].

Вищенаведені та інші визначення стали теоретичним підґрунтям для формування цілісного уявлення про поняття спеціальних знань, їх зміст, форми використання.

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, на нашу думку, пов'язані з видами та змістом цих знань, необхідністю пошуку й опрацювання численних специфічних документів організаційного та нормативно-правового характеру в медичній і фармацевтичній сферах.

Нині в Україні наявні понад 50 медичних спеціальностей, серед яких: акушерство та гінекологія, анестезіологія, дерматовенерологія, інфекційні хвороби, лабораторна діагностика, медицина невідкладних станів, онкологія, ортопедія і травматологія, офтальмологія, стоматологія тощо. Кожна з них має специфічні знання, професійні тонкощі й особливості, а також підстави для допущення потенційних помилок, які можуть виникати у процесі професійної діяльності.

Таким чином, слідчому необхідно мати набір необхідних знань та особливий підхід під час оцінювання роботи, наприклад, фахівця – вірусолога чи лікаря-неонатолога, дитячого психіатра чи радіолога-терапевта. Очевидно, що знань слідчого буде недостатньо, щоб ґрунтовно оцінити правильність дій лікарів, навички та знання яких є професійними, або коли лікування здійснюють на межі можливостей медичної науки чи в надскладних діагностично-лікувальних умовах. Отже, використання спеціальних знань є вкрай необхідним [9, с. 604].

За результатами вивчення правозастосовної практики ми визначили головні проблеми розслідування аналізованих злочинів, насамперед ті, що пов'язані з використанням спеціальних знань. Зокрема, це:

- брак у слідчого відповідних спеціальних знань;
- бланкетна диспозиція ст. 140 КК України (вимога щодо встановлення професійних обов'язків медичних або фармацевтичних працівників, які з цих обов'язків не виконано взагалі чи виконано неналежно, а також вимоги яких конкретно нормативних актів (інструкцій, правил, указівок тощо) порушено);

– професійна корпоративність медичних, фармацевтичних працівників, що виявляється у протидії розслідуванню, приховуванні наслідків кримінального правопорушення;

– проблема добору та залучення спеціалістів, що володіють професійними знаннями вузької спеціалізації (медики, біологи, хіміки, психологи, хіміки-аналітики, провізори та ін.);

– особливості відмежування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником від інших діянь (лікарська помилка, нещасний випадок, виправданий медичний ризик, ненадання медичної допомоги тощо);

– розгалуженість і недосконалість нормативної бази (брак уніфікованих методик діагностування й лікування пацієнтів, єдиних вимог до оформлення медичної документації, зокрема обов'язкового електронного дублювання на незалежному носії тощо).

На підставі здійсненого аналізу матеріалів кримінальних проваджень розглянемо найпоширеніші форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, передбачених ст. 140 КК України.

1. Проведення експертиз. Судово-медичні експертизи (визначення причин смерті, встановлення наявності тілесних ушкоджень, тяжкості, характеру, механізму, локалізації, способу і давності їх утворення, наявності або відсутності недовіків у діях лікаря, а також конкретних причини неправильних дій медичного працівника; оцінювання можливості лікаря передбачати несприятливі наслідки власних дій; визначення стану здоров'я хворого на момент його огляду лікарями приймального відділення, можливих причини несприятливого результату в разі правильного лікування; встановлення причинового зв'язку між тяжкими наслідками та діями (бездіяльністю) лікарів; установлення порушень в організації медичної допомоги в певній лікувальній установі).

За необхідності провести дослідження фармацевтичних препаратів призначають фармацевтичну та фармакологічну експертизи (установлення того, чи є лікарський засіб отруйним або сильнодіючим засобом; визначення наявності в лікарському засобі сторонніх домішок та їхньої кількості; наявності на медичному шприці, ін'єкційних голках залишків фармацевтичних (лікарських)

засобів; встановлення умісту у фармацевтичних препаратах психотропних, наркотичних речовин або прекурсорів).

Фармакологічна експертиза визначає залежність впливу лікарських засобів на організм від різних факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, умови кумуляції, протипоказання тощо.

Також можуть призначати такі експертизи: біологічну – для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, сечі, слини, волосся й інших об'єктів; хімічну – для дослідження складу речовин (наприклад, порошків, кислот).

Серед криміналістичних експертиз можна виділити дактилоскопічну, трасологічну, технічну експертизу документів тощо.

2. Консультації спеціаліста. Зміст консультацій становлять: роз'яснення термінології, яку використовують лікарі та фармацевти у професійній діяльності; визначення доцільності призначення хворому лікарських засобів вітчизняного та іноземного виробництва; визначення якості й об'єму надання медичної (первинної, вторинної, спеціалізованої) допомоги пацієнту; визначення нормативно-правових актів (наказів, інструкцій, медичних документів), які регулюють діяльність медичного або фармацевтичного працівника.

Спеціаліст надає слідчому інформацію стосовно того, якою медичною документацією користується лікар, фармацевт; у яких документах містяться відомості про хворого (історія хвороби, амбулаторна картка, результати лабораторних досліджень, книга реєстрації викликів невідкладної або швидкої допомоги, журнал запису оперативних втручань у стаціонарі, матеріали попередніх перевірок лікувального закладу, супровідні документи на медичну апаратуру, медичні прилади та інструменти, а також щодо атестації медичних працівників, акредитації медичного закладу тощо).

Спільне вивчення медичних документів надає можливість установити: чи було надано потерпілому необхідну медичну допомогу; чи були належними дії медиків, а саме: чи було надано допомогу вчасно, обґрунтовано, в достатньому обсязі, з оптимальним використанням ресурсів лікувально-профілактичного закладу, чи було досягнуто максимально можливого результату (збереження життя, відновлення здоров'я, покращення якості життя).

3. *Залучення спеціаліста для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій.* Під час проведення огляду місця події спеціаліст акцентує увагу слідчого на лікарських засобах (таблетки, ампули, рідина у флаконах тощо), медичних інструментах, медичних відходах (серветки, тампони тощо), інших специфічних об'єктах, які могли бути застосовані під час лікування хворого, а також допомагає у вилученні специфічних слідів.

Наприклад, під час досудового розслідування факту неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, здійснюючи огляд місця події, спеціаліст акцентував увагу слідчого на склянці із залишками речовини, яку випила хвора. Судово-хімічна експертиза встановила, що це був розчин 50 г сухого розчину «Трилона Б» на склянку води. Судово-медична експертиза констатувала, що смерть потерпілої настала внаслідок отруєння медичним препаратом «Трилон Б», ужитим орально, замість розчину глюкози, який лаборант мала дати вжити хворій. Цей препарат медичний працівник узяла у своєму робочому кабінеті, вважаючи його глюкозою. Через злочинну недбалість хвора померла внаслідок отруєння медичним препаратом «Трилон Б».

Насамкінець варто зауважити, що під час підготовки та проведення допиту спеціаліст роз'яснює зміст професійних обов'язків допитуваного, допомагає сформулювати запитання для різних категорій допитуваних, роз'яснює термінологію, попереджає про можливу зацікавленість допитуваного в результатах розслідування, що може вплинути на об'єктивність показань, допомагає у визначенні черговості проведення допитів, надає технічну допомогу.

Отже, використання спеціальних знань у процесі розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником має певні особливості, зумовлені специфікою цих знань, особливостями їх пошуку та застосування. Тому слідчий має бути обізнаним щодо змісту й видів спеціальних знань у галузі медицини та фармакології, можливостей сучасних судових експертиз. Також він повинен налагоджувати та підтримувати ділові контакти з суб'єктами, які володіють відповідними спеціальними знаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку у сфері медичної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Чеботарьова Галина Валентинівна. – Київ, 2011. – 34 с.
2. Основи законодавства про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. – Назва з екрана.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/138.php>. – Назва з екрана.
4. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. – Киев : Высш. шк., 1987.
5. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2001. – 202 с.
6. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посіб. / Б. В. Романюк. – Київ : Аванпост-Прим, 2010. – 304 с.
7. Россинская Е. Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве / Е. Р. Россинская // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С. 32–43.
8. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрчишин Віталій Дмитрович. – Київ, 2006. – 20 с.
9. Редько Ю. А. Напрямки використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками / Ю. А. Редько // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 603–606.

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2017
